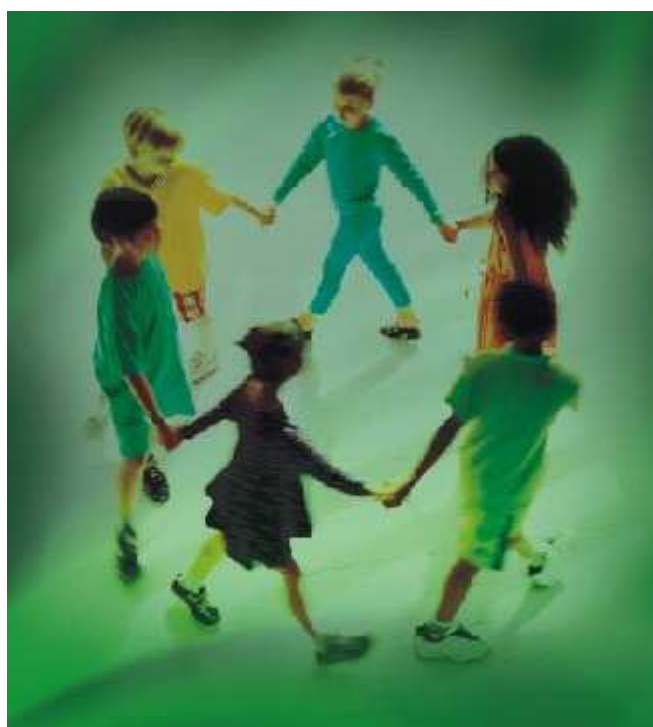

ΤΙΤΛΟΣ ΔΟΚΙΜΙΟΥ

Ψυχοτεχνικά μέσα διάγνωσης της νοητικής υστέρησης

Νεφέλη Σωτηρακοπούλου
Ψυχολόγος

Ιούνιος 2003

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ –ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ.....	3
ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗ	5
ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ TESTS	7
ΓΙΑΤΙ ΚΑΝΟΥΜΕ ΜΕΤΡΗΣΕΙΣ	8
ΔΙΑΓΝΩΣΗ.....	8
ΤΕΣΤ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ – WISC III.....	9
Η ΚΛΙΝΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ	15
ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΤΟΥ ACHENBACH	19
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟ ΠΑΙΔΙ.....	20
ΣΥΝΟΨΙΖΟΝΤΑΣ.....	22
Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ	23
ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ.....	26
ΠΗΓΕΣ	29

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο δοκίμιο αυτό γίνεται μια προσπάθεια αναφοράς των βασικών ψυχοτεχνικών μέσων μέτρησης της νοημοσύνης που χρησιμοποιούνται από κλινικούς και σχολικούς ψυχολόγους σήμερα στην Ελλάδα. Επίσης γίνεται μια αναφορά στο πως ο ψυχολόγος συλλέγει τις πληροφορίες που χρειάζεται από το άτομο και την οικογένεια για να αποκτήσει μια συνολική εικόνα του προβλήματος που θα τον οδηγήσει στην σωστή διάγνωση και στην επιλογή της κατάλληλης αντιμετώπισης –θεραπείας.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ –ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Το ενδιαφέρον για την μέτρηση της νοημοσύνης άρχισε να αναπτύσσεται το 19^ο αιώνα ως συνέπεια της ανάγκης να διαγνωστούν και να εκπαιδευτούν τα νοητικά καθυστερημένα άτομα.

Πρώτος ο Γάλλος γιατρός Jean Esquirol 1838 επιχείρησε να ξεχωρίσει τους ασθενείς που έπασχαν από νοητική υστέρηση απ'αυτούς που είχαν κάποια ψυχική νόσο.

Παρατήρησε λοιπόν ότι οι νοητικά καθυστερημένοι λειτουργούν από τη γέννηση τους σε χαμηλά νοητικά επίπεδα ενώ οι ψυχικά ασθενείς λειτουργούν σε φυσιολογικά νοητικά επίπεδα μέχρι την στιγμή που αρρωσταίνουν, οπότε μπορεί να παρατηρηθεί έκπτωση της νοητικής τους λειτουργίας. Επίσης εξέφρασε την άποψη ότι υπάρχουν διαβαθμίσεις στη νοητική υστέρηση και ότι ο καλύτερος τρόπος να αξιολογήσεις το επίπεδο της νοητικής λειτουργίας του ατόμου είναι να εξετάσεις το επίπεδο του λόγου του.

Γύρω στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα ο Sir Francis Galton που ήταν Άγγλος βιολόγος ενδιαφέρθηκε να μελετήσει την κληρονομικότητα στον άνθρωπο. Ο

Galton σε δημοσίευσή του, το 1883 υποστήριξε, ότι εφόσον οι πληροφορίες σχετικά με τα εξωτερικά γεγονότα φθάνουν στον εγκέφαλό μας μέσω των αισθητηρίων οργάνων, τα άτομα τα οποία μπορούν να διαφοροποιήσουν καλύτερα τα αισθητηριακά ερεθίσματα λειτουργούν σε ανώτερα νοητικά επίπεδα.

Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των τεστ έπαιξε επίσης ο Αμερικανός ψυχολόγος James Mc Keen Cattell. Ο Cattell δημιούργησε ένα εργαστήριο πειραματικής ψυχολογίας και ήταν ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο «νοητικό τεστ». Ανέπτυξε μια σειρά από τεστ που χορηγούσε σε φοιτητές για να αξιολογήσει το επίπεδο της νοητικής του λειτουργίας. Τα τεστς αυτά αφορούσαν την μέτρηση της μυϊκής δύναμης, την ευαισθησία στον πόνο, την οξύτητα της όρασης και της ακοής, την μνήμη κλπ.

Τον 20^{ος} αιώνα, ο Alfred Binet μαζί με άλλους επιστήμονες ανέπτυξαν μεθόδους μέτρησης της νοημοσύνης που έδιναν έμφαση στις ανώτερες νοητικές λειτουργίες του ατόμου αντί στις αντιληπτικές λειτουργίες που αξιολογούνταν ως τότε. Έτσι οι περισσότερες λειτουργίες μελετούσαν την κρίση την κατανόηση και τη λογική σκέψη του ατόμου. Το έργο τους ολοκληρώθηκε το 1905 με την παρουσίαση της πρώτης κλίμακας νοημοσύνης που ονομάστηκε Binet-Simon. Πρόσφατα –1986- η κλίμακα αυτή αναπροσαρμόστηκε και σταθμίστηκε εκ νέου στις ΗΠΑ . Χορηγείται σε άτομα από 2-23 ετών και θεωρείται μια από τις καλύτερες κλίμακες για την μέτρηση της νοημοσύνης.

Εκτός από την κλίμακα μέτρησης της νοημοσύνης Stanford-Binet κατά την δεκαετία του 1930 αναπτύχθηκε από τον Αμερικανό ψυχολόγο David Wechsler μια σειρά κλιμάκων νοημοσύνης οι οποίες είναι διεθνώς γνωστές και μαζί με την κλίμακα Stanford-Binet θεωρούνται οι καλύτερες για την μέτρηση της νοημοσύνης παιδιών, εφήβων και ενηλίκων. Οι κλίμακες Wechsler είναι οι εξής: η κλίμακα WAIS-R (Wechsler Adult Intelligence Scale-Revised) αξιολόγηση της νοημοσύνης ατόμων 16 ετών και άνω, η κλίμακα WISC-III (Wechsler Intelligence Scale for Children –Third Edition) για την αξιολόγηση της νοημοσύνης παιδιών 6-17 ετών και η κλίμακα WPPSI-R(Wechsler Preschool and Primary Scale of Intelligence –Revised) για την αξιολόγηση της νοημοσύνης παιδιών από 3 ετών ως 7 ετών και 3 μηνών.

ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗ

Ο Βρετανός ψυχολόγος **Spearman** πρότεινε την θεωρία των δύο παραγόντων. Υποστήριζε πως η νοημοσύνη αποτελείται από ένα γενικό παράγοντα G που αντιπροσωπεύει τη γενική νοητική ικανότητα και είναι υπεύθυνος για όλες τις νοητικές λειτουργίες . Η ικανότητα όμως να λύσει κάποιος ένα πρόβλημα ή να απαντήσει σε κάποιο ερώτημα δεν εξαρτάται μόνο από τον **γενικό νοητικό παράγοντα G** αλλά και κάποιο **ειδικό παράγοντα s** που έχει σχέση με την ειδική δεξιότητα που μετράμε. Έτσι η επίδοση κάποιου παιδιού σε ερωτήσεις μαθηματικών εξαρτάται :

- από την γενική νοημοσύνη του ατόμου δηλαδή τον γενικό παράγοντα G και
- από τον ειδικό παράγοντα που έχει σχέση με τη μαθηματική σκέψη και ικανότητα. '

Όσο πιο σύνθετο είναι το έργο που το άτομο πρέπει να χειριστεί , τόσο σημαντικότερος είναι ο ρόλος του γενικού παράγοντα έναντι εκείνου των ειδικών παραγόντων.

Ένας άλλος Αμερικανός ψυχολόγος ο **Leon Thurstone** χρησιμοποιώντας στη στατιστική μέθοδο «ανάλυσης παραγόντων», ισχυρίστηκε ότι η νοημοσύνη αποτελείται από επτά νοητικούς παράγοντες δηλαδή πρωταρχικές νοητικές ικανότητες.

- Αριθμητική ικανότητα: Η ταχύτητα και η ακρίβεια με την οποία εκτελεί κανείς αριθμητικές πράξεις
- Γλωσσική ευφράδεια : Η ικανότητα για έκφραση με λέξεις
- Αντίληψη του χώρου: Αναφέρεται στον προσδιορισμό της θέσης και των γεωμετρικών σχημάτων στο χώρο.
- Γλωσσική κατανόηση: Η ικανότητα του ατόμου να κατανοεί γραπτές ή προφορικές οδηγίες
- Αντιληπτική ταχύτητα : Ικανότητα να διακρίνει κανείς γρήγορα και με ακρίβεια ομοιότητες και διαφορές
- Μηχανική μνήμη: Αναφέρεται στην ικανότητα του ατόμου να εντυπώσει και να ανακαλέσει λέξεις, γράμματα ,αριθμούς.
- Λογική-Κριτική ικανότητα : Η ικανότητα να διακρίνει κανείς σχέσεις σε καταστάσεις που περιλαμβάνουν σύνολα .

Αρχικά ο Thurstone δεν δέχθηκε την ύπαρξη κάποιου γενικού παράγοντα αλλά υποστήριζε ότι νοημοσύνη εκδηλωνόταν με τις επτά ανεξάρτητες νοητικές ικανότητες.

Αργότερα ανακάλυψε όμως ότι αν και χαμηλή υπάρχει κάποια συνάφεια μεταξύ των 7 παραγόντων. Για παράδειγμα βρέθηκε ότι συνήθως ένα άτομο που έχει υψηλή επίδοση σε τεστ που εξετάζουν την αντιληπτική ικανότητα θα έχει και σχετικά υψηλή επίδοση και στα τεστ που εξετάζουν και τις άλλες ικανότητες.

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ TESTS

Τα ψυχολογικά τεστ είναι σταθμισμένες τεχνικές μέτρησης της ποικιλίας της συμπεριφοράς. Κάθε ψυχολογικό τεστ χωρίζεται σε επιμέρους θέματα. Τα θέματα μπορεί να είναι ερωτήσεις προς απάντηση, προβλήματα προς επίλυση ή έργα προς εκτέλεση, όπως για παράδειγμα η αναπαραγωγή μιας ζωγραφιάς ή η συμπλήρωση ενός παζλ ή η κίνηση μ'έναν συγκεκριμένο τρόπο. Τα θέματα ενός ψυχολογικού τεστ είναι σχεδιασμένα για να μετρήσουν κάποιο χαρακτηριστικό ή χαρακτηριστικά της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Η αντικειμενικότητα ενός ψυχολογικού τεστ αναφέρεται στον αντικειμενικό τρόπο που παρουσιάζεται το τεστ και ειδικότερα ο τρόπος που γίνονται οι ερωτήσεις στα παιδιά καθώς και στον τρόπο που βαθμολογούνται τα αποτελέσματα. Έτσι η παρουσίαση του τεστ, η βαθμολόγηση και η εξήγηση των αποτελεσμάτων γίνεται με ομοιόμορφο τρόπο από όλους τους εξεταστές που θα χορηγήσουν το τεστ. Δεν βασίζονται στην υποκειμενική κρίση του κάθε εξεταστή. Με τον τρόπο αυτό ένας εξεταζόμενος πρέπει να πάρει τον ίδιο βαθμό στο τεστ ανεξάρτητα με το ποιος είναι ο εξεταστής ψυχολόγος.

Η αντικειμενικότητα ενός τεστ εξαρτάται:

- από το αν ο εξεταστής ψυχολόγος ακολουθεί πιστά τις οδηγίες που παρουσιάζονται στο εγχειρίδιο του τεστ και αφορούν το υλικό που πρέπει να χρησιμοποιήσει,
- τα όρια του χρόνου που θα δώσει στον εξεταζόμενο για να απαντήσει μια ερώτηση,
- οι οδηγίες που θα δώσει στον εξεταζόμενο σχετικά με μια ερώτηση,
- ο τρόπος που θα απαντήσει στις ερωτήσεις του εξεταζόμενου κλπ.

Υπάρχουν τρία βασικά κριτήρια που διαφοροποιούν ένα καλό από ένα προβληματικό τεστ.

1) ΣΤΑΘΜΙΣΗ

Όταν λέμε ότι ένα τεστ είναι σταθμισμένο, εννοούμε ότι πριν αρχίσει η εφαρμογή του τεστ ο δημιουργός του το έδωσε σε μια αντιπροσωπευτική ομάδα από άτομα, όμοια μ' αυτά που θα πάρουν τελικά αυτό το τεστ. Έτσι για παράδειγμα αν το τεστ χρησιμοποιηθεί σε παιδιά 4-6 ετών όλης της Ελλάδας, θα δοθεί προηγουμένως σε μια παρόμοια ομάδα παιδιών της ηλικίας αυτής αστικών, ημιαστικών και αγροτικών περιοχών και όλων των κοινωνικο-πολιτιστικών τάξεων. Οι βαθμοί της

αντιπροσωπευτικής ομάδας είναι οι γνώμονες, οι νόρμες, προς τους οποίους συγκρίνεται η βαθμολογία του εξεταζόμενου από το τεστ.

2) ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑ

Αφορά την σταθερότητα των αποτελεσμάτων ενός εξεταζόμενου σε δύο διαδοχικές εφαρμογές του τεστ. Αν το τεστ δοθεί άλλη μέρα ή αν κάποιος άλλος ψυχολόγος βαθμολογούσε τις απαντήσεις του εξεταζόμενου θα πρέπει το τεστ να δώσει το ίδιο αποτέλεσμα.

Η αξιοπιστία μιας βαθμολογίας σε ψυχοδιαγνωστικό τεστ είναι η έκταση κατά την οποία η βαθμολογία είναι απαλλαγμένη από σφάλματα μέτρησης. Πηγές τέτοιων σφαλμάτων είναι αρκετές όπως ακατάλληλο περιβάλλον για το τεστ (κρύο δωμάτιο, φασαρία ,κακός φωτισμός) ,μη κατάλληλες οδηγίες , θέματα που διαβάζονται γρήγορα, λάθη στη χρονομέτρηση, λάθη στη βαθμολογία και την ερμηνεία του τεστ κ.α.

3) ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑ

Αφορά τον βαθμό στον οποίο ένα τεστ μετράει πράγματι , αυτό που έχει σκοπό να μετρήσει. Σε τι βαθμό εκπληρώνει τον σκοπό για τον οποίο δημιουργήθηκε .Εμπειρικές μελέτες βοηθούν για τον καθορισμό εγκυρότητας ενός τεστ οι οποίες αναφέρονται στη σχέση ανάμεσα στις βαθμολογίες του τεστ και άλλων ανεξάρτητων παρατηρήσεων σχετικά με τα χαρακτηριστικά συμπεριφοράς που το τεστ μετράει.

ΓΙΑΤΙ ΚΑΝΟΥΜΕ ΜΕΤΡΗΣΕΙΣ

- A) για την έρευνα
- B) για την διάγνωση

ΔΙΑΓΝΩΣΗ

Η διάγνωση μας βοηθά να κάνουμε πρόγνωση και να αποφασίσουμε σχετικά με τη θεραπεία. Με τη διάγνωση έχουμε μια ακριβή και λεπτομερή γνώση της φύσης μιας ασθένειας, η οποία μας επιτρέπει από τη μια πλευρά να την διακρίνουμε από άλλες ασθένειες(διαφοροδιάγνωση) και από την άλλη μεριά να την διακρίνουμε από την κανονική –«φυσιολογική» κατάσταση (από το μέσον όρο).

Για να κάνουμε διάγνωση πρέπει να συλλέξουμε στοιχεία που μας βοηθούν να περιγράψουμε με λεπτομέρεια το πρόβλημα και να μπορέσουμε να αξιολογήσουμε το βαθμό που το πρόβλημα επηρεάζει την ισορροπία του ανθρώπου με τον εαυτό του (ενδοπροσωπική προσαρμογή) και κατά πόσο επηρεάζει την σχέση του με τον κοινωνικό περίγυρο(διαπροσωπική προσαρμογή).

Για να περιγράψουμε το πρόβλημα πρέπει να γνωρίζουμε:

- A.** Την συχνότητα που παρουσιάζεται το πρόβλημα
- B.** Την ένταση που παρουσιάζεται το πρόβλημα
- Γ.** Να γνωρίζουμε αν υπάρχουν κι άλλα παράλληλα προβλήματα.
- Δ.** Το είδος του προβλήματος
- Ε.** Τον κοινωνικό περίγυρο
- ΣΤ.** Τις συνθήκες που δημιουργήθηκε το πρόβλημα

Ακόμη πρέπει να εξετάσουμε:

- Εάν η προβληματική συμπεριφορά επηρεάζει την ενδοπροσωπική και διαπροσωπική προσαρμογή
- Εάν παρεμβαίνει στη φυσιολογική ανάπτυξη του παιδιού
- Κατά πόσο ενοχλεί τις τις ανθρώπους

ΓΙΑ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΡΕΠΕΙ:

- ✓ Να υπάρχουν τις απαντήσεις για να σχηματίσεις μια εικόνα
- ✓ Να χρησιμοποιούμε πολλούς τρόπους για να γίνει η αξιολόγηση
- ✓ Καλό θα ήταν να ελέγχουμε το πρόβλημα και σε διαφορετικές συνθήκες
- ✓ Θα πρέπει να συλλέγουμε πληροφορίες από διάφορα άτομα που γνωρίζουν καλά το παιδί π.χ γονείς, δασκάλους για να σχηματίσουμε μια πλήρη εικόνα για το πώς λειτουργεί το παιδί

ΤΕΣΤ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ – WISC III

Ένα από τα πλέον έγκυρα και αξιόπιστα τεστ για την αξιολόγηση τις νοημοσύνης των παιδιών και εφήβων σχολικής ηλικίας που χρησιμοποιείται ευρύτατα στη χώρα είναι το τεστ νοημοσύνης **WISC-III** . Το τεστ αυτό καλύπτει παιδιά από ηλικίας 6 ετών ως 16 ετών και 11 μηνών. Αποτελείται από 12 δοκιμασίες. Έξι από αυτές τις δοκιμασίες

αποτελούν την λεκτική κλίμακα και οι τις έξι δοκιμασίες αποτελούν την πρακτική κλίμακα. Το παιδί αντιμετωπίζει εναλλάξ τις λεκτικές και τις πρακτικές δοκιμασίες.

Η λεκτική κλίμακα αποτελείται από τις :

- Πληροφορίες
- Ομοιότητες
- Αριθμητική
- Λεξιλόγιο
- Κατανόηση
- Μνήμη αριθμών

Και η πρακτική κλίμακα αποτελείται από τη:

- Συμπλήρωση εικόνων
- Κωδικοποίηση
- Σειροθέτηση εικόνων
- Σχέδια με κύβους
- Συναρμολόγηση εικόνων
- Λαβύρινθοι

ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΣΗ

Η βαθμολόγηση του τεστ γίνεται ως εξής : Προσθέτουμε το σύνολο των σωστών απαντήσεων σε κάθε δοκιμασία. Οι αρχικοί αυτοί βαθμοί που αντιστοιχούν στο αριθμό σωστών απαντήσεων σε κάθε μια από τις 12 δοκιμασίες , μετατρέπονται σε δευτερογενείς βαθμούς (standard scores) συγκρίνοντας την επίδοση του εξεταζόμενου με τον μέσο όρο επίδοσης του αντιπροσωπευτικού δείγματος. Μετά προσθέτουμε τους δευτερογενείς βαθμούς των λεκτικών δοκιμασιών και τους δευτερογενείς βαθμούς των πρακτικών δοκιμασιών και τους δευτερογενείς βαθμούς όλων των δοκιμασιών μαζί.

Στο επόμενο στάδιο ανατρέχουμε σε ορισμένους πίνακες του εγχειριδίου όπου βάση των προηγούμενων τριών αθροισμάτων δευτερογενών βαθμών βρίσκουμε τρεις δείκτες νοημοσύνης. Το λεκτικό, τον πρακτικό και τον γενικό δείκτη νοημοσύνης .

ΕΞΗΓΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Τα αποτελέσματα από το WISC-III μπορούν να μας δώσουν πολλές πληροφορίες για τον τρόπο που σκέφτεται και αντιμετωπίζει διάφορες δραστηριότητες το παιδί. Μπορούν να αναλυθούν σε τρία στάδια:

1^ο Ανάλυση του γενικού δείκτη νοημοσύνης

Ο δείκτης νοημοσύνης δίνει μια έγκυρη και αξιόπιστη εικόνα του επίπεδου της νοητικής λειτουργίας του παιδιού.

ΔΕΙΚΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ
130+	εξαιρετικά ευφυείς
120-129	ευφυείς
110-119	ανώτερα φυσιολογικά
90-109	φυσιολογικά
80-89	χαμηλά φυσιολογικά
70-79	οριακή νοημοσύνη
55-69	ελαφρά νοητική υστέρηση
40-54	μέτρια νοητική υστέρηση
25-39	βαριά νοητική υστέρηση
25και κάτω	βαρύτατη νοητική υστέρηση

Ο γενικός δείκτης νοημοσύνης μας δίνει μια εικόνα σχετικά με το επίπεδο που λειτουργεί νοητικά το παιδί σε σχέση με άλλα παιδιά της ίδιας ηλικίας.

2^ο Ανάλυση του πρακτικού και λεκτικού δείκτη νοημοσύνης

Το επόμενο βήμα στην εξήγηση των αποτελεσμάτων είναι η μελέτη των δύο άλλων δεικτών νοημοσύνης που λεκτικού και του πρακτικού. Η ανάλυση αυτή αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον όταν ο λεκτικός και ο πρακτικός δείκτης διαφέρουν σε ένα παιδί σημαντικά μεταξύ τους. Αρχικά όμως θα έπρεπε να αναφερθούμε στο είδος της νοητικής λειτουργίας και δεξιότητας που εξετάζουν η λεκτική και η πρακτική κλίμακα.

Η ΛΕΚΤΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ

Αποτελείται από έξι λεκτικές δραστηριότητες , εξετάζει τις λεκτικές γνώσεις και την κατανόηση του παιδιού, γνώσεις που συνήθως αποκτώνται μέσω της εκπαίδευσης των

παιδιών κύρια στο σχολείο. Εξετάζει επίσης την ικανότητα του παιδιού να χρησιμοποιήσει αυτές τις γνώσεις σε μια καινούρια κατάσταση.

Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ

Αποτελείται από τις έξι πρακτικές δραστηριότητες, εξετάζει την ικανότητα του παιδιού να κατανοήσει και να οργανώσει οπτικά ερεθίσματα μέσα σε περιορισμένο χρονικό διάστημα, Η επίδοση του παιδιού σ' αυτή την κλίμακα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητά του να χρησιμοποιήσει με ευέλικτο τρόπο διάφορες στρατηγικές μεθόδους ώστε να λύσει ένα νέου είδους πρόβλημα.

Στα περισσότερα παιδιά οι δύο αυτοί δείκτες δεν διαφέρουν σημαντικά. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις παιδιών όπου ο ένας από τους δύο δείκτες είναι σημαντικά υψηλότερος από τον άλλο. Η διαφορά των δύο δεικτών δεν πρέπει να ξεπερνά τις 12 μονάδες για να θεωρείται σημαντική για να μπορεί δηλαδή να βγει το συμπέρασμα ότι το παιδί είναι ικανότερο στον ένα τομέα σε σχέση με τον άλλο.

Πως μπορεί να εξηγήσει κανείς μια στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο αυτών δεικτών ?

- Μια σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο δεικτών νοημοσύνης μπορεί να σημαίνει πως το παιδί έχει καλύτερα ανεπτυγμένο ένα από τα δύο ημισφαίρια του εγκεφάλου του.
- Ένα παιδί που προέρχεται από οικογένεια σχετικά χαμηλού κοινωνικο-πολιτιστικού επιπέδου είναι πιθανόν στην περίπτωση που ο πρακτικός δείκτης του είναι υψηλότερος από το λεκτικό, αυτό να οφείλεται στις περιορισμένες εκπαιδευτικές του εμπειρίες
- Σε περιπτώσεις που ο λεκτικός δείκτης είναι υψηλότερος από τον πρακτικό μπορεί να σημαίνει μια δυσκολία του παιδιού να συντονίσει τις κινήσεις του και ένα προβληματικό οπτικοκινητικό συντονισμό.
- Ένας ψηλός πρακτικός δείκτης μπορεί να είναι ενδεικτικός κάποιου προβλήματος στο κέντρο του λόγου (αριστερό ημισφαίριο) ενώ ένας υψηλότερος λεκτικός δείκτης μπορεί να είναι ενδεικτικός προβλήματος που έχει σχέση με την αντίληψη της δομής του χώρου.

Θα πρέπει να αναφερθεί πως διάφορες έρευνες που χρησιμοποίησαν την μέθοδο πολλαπλών παραγόντων βρήκαν ότι εκτός από τον λεκτικό και τον πρακτικό παράγοντα ένα τρίτο παράγοντα που τον ονόμασαν «ελευθερία από περίσπασση» .Τρεις δραστηριότητες έχουν μεγάλη συνάφεια μεταξύ τους και δημιουργούν αυτόν τον

παράγοντα και αυτές είναι η αριθμητική , μνήμη αριθμών και η κωδικοποίηση.. Ο παράγοντας αυτός εξετάζει τον βαθμό που το παιδί μπορεί να εργαστεί απερίσπαστα σε μια δραστηριότητα.

3° Ανάλυση των επιμέρους δραστηριοτήτων

Στο στάδιο αυτό της ανάλυσης εξετάζουμε τις δυνάμεις και τις αδυναμίες του παιδιού στις διάφορες δεξιότητες που εξετάζουν οι δύο κλίμακες. Οι δραστηριότητες του WISC-III εξετάζουν τις εξής ικανότητες:

- **Πληροφορίες** : Η δραστηριότητα αυτή εξετάζει το είδος των γνώσεων που κατέχουν τα περισσότερα παιδιά που έχουν μέτριες ευκαιρίες. Οι απαντήσεις του παιδιού δείχνουν το εύρος των πληροφοριών που κατέχει το παιδί(ερωτήσεις του τύπου ποιες είναι οι εποχές του έτους, σε τι μας χρειάζεται το στομάχι μας, γιατί το λάδι επιπλέει στο νερό κλπ)
- **Ομοιότητες**: Η δραστηριότητα αυτή εξετάζει την ικανότητα του παιδιού να βρει τα κοινά χαρακτηριστικά των όρων που ζητείται να συγκρίνει και μετά να περιγράψει λεκτικά τα κοινά αυτά χαρακτηριστικά. Η επίδοση του παιδιού εξαρτάται από την εμπειρία του σε παρόμοια ερεθίσματα και στη μνήμη.(Σε τι μοιάζουν η γάτα και ο ποντικός, η μπύρα και το κρασί κλπ)
- **Αριθμητική** : Αυτή η δραστηριότητα απαιτεί από το παιδί να χρησιμοποιήσει δύο ικανότητες συγχρόνως. Πρέπει δηλαδή να συγκεντρωθεί και να προσέξει καλά τι του ζητάει ο εξεταστής και να χρησιμοποιήσει ορισμένες νοητικές λειτουργίες που αφορούν γνώσεις αριθμητικών πράξεων. Η επίδοση του παιδιού εξαρτάται από παράγοντες όπως είναι η εκπαίδευση, τα ενδιαφέροντά του και η συγκέντρωση. (Το 36 ποίου αριθμού είναι τα 2/3)
- **Λεξιλόγιο**: Εξετάζει την ικανότητα μάθησης του παιδιού, το εύρος των γνώσεών του, το πλούτο της σκέψης του, τη μνήμη και την εξέλιξη του λόγου. Ο αριθμός λέξεων που μπορεί το παιδί να εξηγήσει δείχνει την ικανότητα του να μαθαίνει και να συγκρατεί πληροφορίες. Αυτή η ικανότητα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις εμπειρίες του παιδιού και από τα εκπαιδευτικά ερεθίσματα που δέχεται από το περιβάλλον (Τι σημαίνει μικροσκόπιο, μύθος , προβολή)
- **Κατανόηση**: Εξετάζει τη λογική κρίση του παιδιού που αφορά κοινωνικές καταστάσεις Η επίδοσή του παιδιού από τις πολιτιστικές του ευκαιρίες και το επίπεδο ανάπτυξης της κοινωνικής και ηθικής του συνείδησης (Τι θα κάνεις αν ένα μικρότερο παιδί σε πλησιάσει και ξεκινήσει ένα καβγά?)
- **Μνήμη αριθμών** : εξετάζει την βραχυπρόθεσμη μνήμη του παιδιού, την ικανότητά του να συγκεντρωθεί και την άμεση μηχανική ανάκληση. Η επίδοση

του παιδιού εξαρτάται από την δυνατότητα συγκέντρωσης και από την δυνατότητα του να κάνει αντίστροφες επαναλήψεις.(Επανέλαβε μετά από μένα:4692)

- **Συμπλήρωση εικόνων** : Εξετάζει την ικανότητα του παιδιού να ξεχωρίσει τις σημαντικές από τις ασήμαντες λεπτομέρειες, την κρίση του και την ικανότητα του να οργανώσει ένα οπτικό ερέθισμα καθώς και την οπτική του μνήμη.(τι λείπει από την εικόνα?) Η επίδοση του παιδιού εξαρτάται από την ικανότητα του να ανταποκρίνεται γρήγορα στα περιβαλλοντολογικά ερεθίσματα.
- **Σειροθέτηση εικόνων**: Εξετάζει την ικανότητα του παιδιού να τακτοποιήσει την κατάσταση που δείχνουν οι εικόνες στις κάρτες. Πρέπει δηλαδή το παιδί να βρει την κεντρική ιδέα της ιστορίας. Εξετάζει την λογική του κρίση σε μη λεκτικά ερεθίσματα και την ικανότητά του να φτιάξει και να ακολουθήσει ένα σχέδιο-πλάνο δράσης. Η επίδοση του παιδιού εξαρτάται αρκετά από την δημιουργική του ικανότητα, την εξοικείωση του με εικονογραφημένες ιστορίες, καθώς και από τις πολιτιστικές ευκαιρίες που του παρέχει η οικογένεια του.
- **Σχέδια με κύβους** : Εξετάζει την ικανότητα του παιδιού να αναλύσει μια εικόνα σε επιμέρους στοιχεία και να την συνθέσει ξανά σε ένα όμοιο σχέδιο (ανάλυση-σύνθεση) . Η επίδοση του παιδιού επηρεάζεται από την ευχέρεια του στην οπτική αντίληψη στο χώρο.
- **Συναρμολόγηση εικόνων**: Η δραστηριότητα αυτή εξετάζει την ικανότητα του παιδιού να οργανώσει ερεθίσματα αντίληψης , παράγοντας ένα γνωστό αντικείμενο από κομμάτια , που στην αρχή είναι δύσκολο να αναγνωρίσει το παιδί. Το παιδί πρέπει να καταλάβει πως θα ενώσει τα κομμάτια ώστε να δημιουργήσει το σωστό αντικείμενο .Η επίδοση του παιδιού επηρεάζεται και από την εμπειρία του σε παρόμοια παιχνίδια(παζλ).
- **Κωδικοποίηση** : Το παιδί εδώ πρέπει να αντιγράψει ορισμένα σύμβολα που έχουν συνδυαστεί με ορισμένους αριθμούς. Η δραστηριότητα αυτή εξετάζει την ικανότητα του παιδιού να συγκεντρωθεί, να χρησιμοποιήσει την βραχυπρόθεσμη μνήμη του και τον οπτικοκινητικό του συντονισμό. Επίσης το παιδί πρέπει να αντιδράσει με ακρίβεια και ταχύτητα , διαφοροποιώντας τα σύμβολα αυτά και αντιγράφοντας σωστά. Η επίδοση του παιδιού επηρεάζεται από την επιμονή του και την ικανότητα του να συγκεντρώνεται.
- **Λαβύρινθοι**: Το παιδί πρέπει να βρει το σωστό δρόμο ώστε να βγει από το λαβύρινθο . Η δραστηριότητα εξετάζει την ικανότητα του παιδιού να δημιουργήσει

και να ακολουθήσει ένα σχέδιο δράσης. Το παιδί πρέπει να οργανώσει το οπτικό του πεδίο και να εκτελέσει τις κατάλληλες κινήσεις με ταχύτητα και ακρίβεια.

Η ΚΛΙΝΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Είναι μια συζήτηση μεταξύ δύο ατόμων με σκοπό την συλλογή στοιχείων και πληροφοριών που επιτρέπουν την επίτευξη κάποιου στόχου. Με την συνέντευξη για παράδειγμα ο γιατρός παίρνει το ιατρικό ιστορικό, ο κοινωνικός λειτουργός παίρνει το κοινωνικό ιστορικό και ο ψυχολόγος ενημερώνεται για τα στάδια ψυχοκινητικής εξέλιξης, τα σημαντικά ορόσημα και γεγονότα στη ζωή του παιδιού, τις μορφές εκπαίδευσης που δέχθηκε κλπ

Οι συνεντεύξεις αυτές έχουν διαφορετικό στόχο ανάλογα με τον τομέα που δουλεύει ο καθένας.

ΤΥΠΟΙ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ

Ανοικτή συνέντευξη: Το άτομο που εξετάζεται μπορεί να μιλήσει ελεύθερα και όσο θέλει για θέματα που θέτει ο εξεταστής. Μ' αυτόν τον τρόπο μπορεί να δει σε βάθος πως σκέπτεται ο εξεταζόμενος.

Δομημένη / κλειστή συνέντευξη: Την κάνουν ειδικά εκπαιδευμένα άτομα που ξέρουν να ακολουθούν μια σειρά ερωτήσεων και να καταγράφουν σωστά τις απαντήσεις.

ΕΙΔΗ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

Ανοικτές ερωτήσεις : όπου ο εξεταζόμενος εκθέτει τα γεγονότα σε ρέοντα λόγο

Κλειστές ερωτήσεις: όπου δίνονται στον εξεταζόμενο εναλλακτικές λύσεις (πιθανές απαντήσεις) . Για παράδειγμα οι απαντήσεις είναι ναι-όχι, συμφωνώ-διαφωνώ κλπ. Με τις κλειστές ερωτήσεις υπάρχει λιγότερη έκφραση συναισθημάτων.

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Οι έρευνες δείχνουν ότι πρέπει να ακολουθήσει μια διαδικασία στη συνέντευξη. Θα πρέπει να ξεκινάει με ορισμένες απλές ερωτήσεις όπου ο ειδικός παρεμβαίνει στο ελάχιστο δυνατόν. Έτσι μπορούμε να καταλάβουμε πώς ο γονέας βλέπει το πρόβλημα, χωρίς να τον επηρεάσουμε με κανένα τρόπο.

Στην δεύτερη φάση ο ειδικός ξεκινά να ρωτά τον γονέα, συστηματικά με σκοπό να πάρει πληροφορίες για όλους τους τομείς τις ψυχικής λειτουργίας.

Οι πρώτες ερωτήσεις πρέπει να είναι συναισθηματικά ουδέτερες και σταδιακά μπορούν να γίνουν πιο προσωπικές.

Πρέπει να δημιουργηθεί πρώτα μια σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ ειδικού και γονέα,.

Για να διατηρηθεί η εμπιστοσύνη του γονέα ο ειδικός δεν πρέπει να επικρίνει μα ούτε και να επιβραβεύει τους γονείς γι'αυτά που λένε. Διατηρεί το χαμόγελό του καθ'ολη τη διάρκεια της συνέντευξης.

Η θεωρητική κατεύθυνση του ειδικού (ανάλογα με την εκπαίδευσή του δηλαδή ψυχαναλυτική, συστημική, συμπεριφοριστική κλπ) επηρεάζει και το τελετουργικό και το περιεχόμενο της συνέντευξης.

ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

Οι ειδικοί ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης αφήνουν να μιλήσει ο εξεταζόμενος ελεύθερα για ότι εκείνος επιθυμεί. Η παρέμβαση του εξεταστή είναι ελάχιστη. Άλλοι ειδικοί παίζουν πιο καθοδηγητικό ρόλο δομώντας την συνέντευξη. Τον ειδικό αυτής της κατεύθυνσης τον ενδιαφέρει η παιδική ηλικία του παιδιού, οι πρώτες εμπειρίες, τα ασυνείδητα κίνητρα που καθοδηγούν την συμπεριφορά του παιδιού.

ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΣΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

Ο ειδικός αυτής της κατεύθυνσης δεν ενδιαφέρεται για τα ασυνείδητα αίτια , όσο για την συμπεριφορά , για το πρόβλημα αυτό καθ'εαυτό: πόσο συχνά συμβαίνει , πόσο διαρκεί , τι ακριβώς συμβαίνει πώς το αντιμετωπίζουν οι γονείς, συνθήκες κάτω από τις οποίες εμφανίζεται το πρόβλημα.

ΣΥΣΤΗΜΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

Ο ειδικός αυτής της κατεύθυνσης αξιολογεί ολόκληρη την οικογένεια όπου μεγαλώνει το παιδί πώς λειτουργεί, δυνάμεις και αδυναμίες από την πρώτη συνάντηση. Στη συνέντευξη αυτή δεν παίρνουμε μόνο πληροφορίες για γεγονότα από τη ζωή του

παιδιού και την συμπεριφορά του ,αλλά μαθαίνουμε πως αισθάνονται οι γονείς , ποια είναι η στάση τους και οι συναισθηματικές τους αντιδράσεις σ'αυτά που συμβαίνουν. Πολλοί ειδικοί συνδυάζουν στοιχεία και από τις τρεις κατευθύνσεις.

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΚΛΙΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

ΠΡΩΤΟ ΣΤΑΔΙΟ

- Από τις πρώτες «ουδέτερες» ερωτήσεις μας θα πρέπει να είναι ο λόγος που τους φέρνει στο γραφείο μας, η αιτία παραπομπής.
- Πρέπει να μάθουμε με ακριβή παραδείγματα σχετικά με την συμπεριφορά του παιδιού που θεωρείται προβληματική. (π.χ. είναι απρόσεκτος, αφηρημένος κλπ Τι εννοείτε, δώστε μου παραδείγματα)
- Πόσο συχνά συμβαίνει το πρόβλημα
- Πόσο σοβαρό είναι το πρόβλημα
- Τι έχει γίνει από την πλευρά των γονιών μέχρι στιγμής για να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα
- Υπάρχουν και άλλα προβλήματα που συνυπάρχουν μ'αυτό

ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΑΔΙΟ

Μαθαίνουμε ύστερα για την προσαρμογή του παιδιού στο σχολείο και σχετικά με κάθε μορφή εκπαίδευσης που έχει δεχθεί : Πότε πήγε πρώτη φορά παιδικό σταθμό, ποιος τον φρόντιζε μέχρι εκείνη την ηλικία, πόσα σχολεία έχει αλλάξει κλπ.

Η προσπάθεια του γονέα για δραματοποίηση ή ωραιοποίηση θα φανεί σε κάποια αντίφαση , έκφραση κλπ . ή από τα στοιχεία που έχουμε συλλέξει από το παιδί.

Θέματα που μας απασχολούν σ'αυτή τη φάση είναι:

- ✓ Μαθησιακά προβλήματα, επίδοση στο σχολείο
- ✓ Μελετά μόνος ή με βοήθεια
- ✓ Προσαρμογή στο σχολείο, προβλήματα συμπεριφοράς
- ✓ Σχολική φοβία

Ο ειδικός κάνοντας τις ερωτήσεις του προσπαθεί να παρουσιάσει τις διάφορες συμπεριφορές ως κοινωνικά αποδεκτές ώστε να μην αμυνθούν γονείς π.χ. «...Γενικά πολλά παιδιά σε κάποια φάση αρνούνται να πάνε σχολείο» κλπ

ΤΡΙΤΟ ΣΤΑΔΙΟ

Εξετάζουμε τη συμπεριφορά του παιδιού:

Είναι επιθετική? Είναι αντικοινωνική?

ΤΕΤΑΡΤΟ ΣΤΑΔΙΟ

Εξετάζουμε την συναισθηματική κατάσταση του παιδιού:

Είναι κακόκεφος? Είναι χαρούμενος? Αλλάζει εύκολα διάθεση/ έχει δυσκολίες στον ύπνο ή στο φαγητό?

ΠΕΜΠΤΟ ΣΤΑΔΙΟ

Εξετάζουμε αν υπάρχουν νευρωσικά συμπτώματα :

Φοβάται κάτι ιδιαίτερα? Είναι απόλυτος σε κάποια πράγματα? Τον πειράζει ιδιαίτερα αν αλλάξει κάτι στο πρόγραμμά του? (ψυχαναγκαστικά στοιχεία)

ΕΚΤΟ ΣΤΑΔΙΟ

Εξετάζουμε αν υπάρχουν ψυχωσικά συμπτώματα:

Έχει το παιδί κάποιες περίεργες ιδέες?(ιδεοληψία)

ΕΒΔΟΜΟ ΣΤΑΔΙΟ

Εξετάζουμε τις σχέσεις με τους συνομήλικους :

Έχει φίλους? Τί είδους σχέσεις έχει με τα άλλα παιδιά?

ΟΓΔΟΟ ΣΤΑΔΙΟ

Εξετάζουμε τις σχέσεις με τους ενήλικες, με τους γονείς του (ενοχλητικός, υπάκουος κλπ) τις σχέσεις και με τους άλλους ενήλικες που έρχεται σε επαφή το παιδί , με τους δασκάλους του κλπ.

ΕΝΑΤΟ ΣΤΑΔΙΟ

Ένα ολοκληρωμένο αναπτυξιακό ιστορικό θα πρέπει να περιλαμβάνει :

- Προ και περιγεννητικό ιστορικό του παιδιού (ηλικία μητέρας κατά την εγκυμοσύνη, πορεία εγκυμοσύνης, φάρμακα κατά την εγκυμοσύνη, προωρότητα, τι είδους γέννα, επιπλοκές τοκετού, θερμοκοιτίδα, υγεία νεογνού κλπ) *Όλες οι παραπάνω ερωτήσεις είναι απαραίτητες στην περίπτωση που το παιδί παρουσιάζει κάποια μαθησιακή δυσκολία ή κάποιο πρόβλημα λόγου.*
- Οι εμπειρίες του παιδιού σαν βρέφος (Ποιος το πρόσεχε, ποια πρόσωπα άλλαζαν στην φροντίδα του)
Έχει σημασία πόσο η μητέρα βρίσκεται κοντά στο παιδί αλλά κυρίως η ποιότητα της σχέσης και ο άνθρωπος που το φροντίζει όταν εκείνη φεύγει.

- Τα αναπτυξιακά στάδια: Σε ποια ηλικία και πως έγινε η επίτευξη διαφόρων αναπτυξιακών στόχων: Πότε περπάτησε, πότε μίλησε, σε ποια ηλικία απέκτησε έλεγχο σφικτήρων, πως έγινε κλπ
- Ιατρικό ιστορικό του παιδιού: Αν πέρασε κάποιες ιδιαίτερες αρρώστιες , αν χρειάζεται φαρμακευτική αγωγή, αν έχει προβλήματα όρασης , ακοής, αν έχει κάνει ποτέ εγχείρηση, αν έχει κτυπήσει ποτέ στο κεφάλι κλπ
- Εμπειρίες στην οικογένεια: Αν υπήρξαν θάνατοι, διαζύγιο, αποχωρισμοί για μεγάλο διάστημα, προβληματικές ενδοοικογενειακές σχέσεις κλπ
- Οικογενειακό ιστορικό : Πιθανές αρρώστιες στην οικογένεια, αλκοολισμός, προβλήματα λόγου κλπ.

ΔΟΜΗΜΕΝΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Υπάρχουν ορισμένα ερωτηματολόγια υπό τύπου συνέντευξης που επιτρέπουν την ταξινόμηση της προβληματικής συμπεριφοράς του παιδιού και τη διάγνωση του προβλήματος.

ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΤΟΥ ACHENBACH

Το Ερωτηματολόγιο Γονέων του ACHENBACH(Child Behavior Chechlists) έχει σταθμιστεί στην Ελλάδα και αφορά σε παιδιά του Δημοτικού και Γυμνασίου.

Το πρώτος σκέλος περιέχει ερωτήσεις –κλειστού τύπου που αφορούν την γενική προσαρμογή του παιδιού.

A) κοινωνική (έχει φίλους)

B)σχολική (μελέτη, επιμέλεια στο σχολείο)

Γ)εξωσχολική (σχέσεις , χόμπι, συμπεριφορά προς τους γονείς)

Το δεύτερο σκέλος περιέχει 112 προτάσεις οι οποίες περιγράφουν συμπεριφορές και σχηματίζουν οκτώ κλίμακες ή σύνδρομα.

Σχιζοειδής συμπεριφορά, κατάθλιψη, δυσκολία στην επικοινωνία, ψυχαναγκαστική νεύρωση , ψυχοσωματικά προβλήματα, κοινωνική απομόνωση, υπερκινητικότητα, επιθετικότητα παραπρωματική συμπεριφορά. Αυτές συνδυάζονται με δύο άλλες κλίμακες

α) εσωτερικευμένων προβλημάτων, όπου το ίδιο το παιδί υποφέρει και έχει δυσκολίες στην ενδοπροσωπική προσαρμογή και

β)εξωτερικευμένων προβλημάτων, όπου τα προβλήματα του παιδιού εξωτερικεύονται και δυσκολεύουν την διαπροσωπική προσαρμογή του. Οι ερωτήσεις σ' αυτό το σκέλος απαιτούν απαντήσεις του τύπου καθόλου-καμιά φορά-πολύ συχνά.

Ο Achenbach μας έχει προσφέρει και ένα ακόμη ερωτηματολόγιο που αφορά σε παιδιά δημοτικού και συμπληρώνεται από δασκάλους και λέγεται Teachers Report Form και έχει την ίδια δομή που περιγράφηκε παραπάνω και είναι επίσης σταθμισμένο στην Ελλάδα. Ο Achenbach όρισε στο 98% του πληθυσμού υπάρχουν κάποια συμπτώματα τα οποία όμως δεν υποδηλώνουν την ύπαρξη προβλήματος. Το όριο αυτό είναι το *διαχωριστικό σημείο* της κλίμακας , πάνω από το οποίο το υποκείμενο θεωρείται πάσχον .Η στάθμιση του εργαλείου αποσκοπεί στον υπολογισμό αυτού του σημείου σε κάποιο συγκεκριμένο πληθυσμό.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟ ΠΑΙΔΙ

Σκοπός αυτής της συνέντευξης είναι να πάρουμε πληροφορίες για το πώς βλέπει το ίδιο το πρόβλημα, αν το βιώνει σαν πρόβλημα ,πως το αντιμετωπίζει, πως αντιδρά συναισθηματικά.

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΜΕ ΤΟ ΠΑΙΔΙ

- ✓ Αναπτύσσουμε μια ζεστή και φιλική σχέση με το παιδί, όσο το δυνατόν πιο γρήγορα
- ✓ Δεχόμαστε το παιδί όπως ακριβώς είναι μεταφέροντάς του το μήνυμα ότι το σεβόμαστε σαν άτομο
- ✓ Παρέχουμε στο παιδί ένα επιτρεπτικό περιβάλλον όπου θα μπορέσει να εκφραστεί ελεύθερα.
- ✓ Βάζουμε τα αναγκαία όρια και θέτουμε κάποιους κανόνες συνεργασίας

Κάθε παιδί όταν αισθάνεται άνετα, πλησιάζει τον ειδικό και θέλει να του μιλήσει. Δεν ωφελεί να πιέσουμε ένα παιδί να μας εμπιστευθεί , να βιαστούμε πριν το παιδί νιώσει έτοιμο.

“Ένα αυθόρμητο χαμόγελο, μια ζεστή και φιλική στάση είναι πολύ σημαντικά στοιχεία για να ξεκινήσει η σχέση. Πρέπει να εξηγήσουμε στο παιδί για το ρόλο μας και πως μπορούμε να τον βοηθήσουμε.

ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ ΣΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

- Πρέπει να χρησιμοποιούνται συνειδητά μικρές και απλές προτάσεις και να εξασφαλίζουμε ότι το παιδί κατανοεί απόλυτα τις ερωτήσεις μας.
- Για να αποφύγουμε μια πιθανή άμυνα του παιδιού μπορούμε να χρησιμοποιούμε υποθετικές καταστάσεις και ιστορίες που αφορούν τρίτους. Π.χ Πως θα ένιωθε εάν κάποιος τον χτυπούσε? Ή Θα σου πω μια ιστορία :»Στο διάλειμμα όλα τα παιδιά έπαιζαν κρυφτό και η Μαρία καθόταν μόνη της. Τι σκέφτεσαι πάνω σ' αυτό? Μας ενδιαφέρει τόσο η απάντηση του παιδιού όσο και η αντίδρασή του στην ίδια την ερώτηση.
- Ξεκινάμε από απλές και ουδέτερες συναισθηματικά ερωτήσεις και σιγά σιγά περνάμε σε πιο δύσκολες. Το παιδί δείχνει από μόνο του πότε είναι έτοιμο. Και δεν πρέπει να το πιέσουμε.
- Το γραφείο πρέπει να έχει μόνο το απαραίτητο εποπτικό υλικό και να μην είναι παραφορτωμένο
-

Ο τρόπος διεξαγωγής της συνέντευξης με το παιδί εξαρτάται κυρίως από την ηλικία του και το αναπτυξιακό του επίπεδο. Ένα από τα πρώτα μελήματα του ψυχολόγου στην πρώτη επαφή του με το παιδί είναι να καθησυχάσει τους φόβους αναφορικά με τη φύση της επίσκεψής του. Τα παιδιά έρχονται συνήθως στον ψυχολόγο ύστερα από επιθυμία των γονέων είτε από παραπομπή του παιδίατρου ή του δασκάλου. Στην αρχή της συνέντευξης ο ψυχολόγος μπορεί να ρωτήσει το παιδί εάν γνωρίζει κάτι σχετικά με το λόγο της επίσκεψής του. Στην συνέχεια πρέπει να εξηγήσει με όσο γίνεται μεγαλύτερη ειλικρίνεια τους λόγους αυτούς και να του περιγράψει τον τρόπο με τον οποίο θα συνεργαστούν προκειμένου να γίνει η ψυχολογική αξιολόγηση. Η δημιουργία ενός κλίματος εμπιστοσύνης θα κρίνει και την επιτυχία της συνέντευξης. Παρακάτω αναλύονται ορισμένα θέματα τα οποία πρέπει να καλυφθούν από την συνέντευξη με το παιδί.

- Προσαρμογή στο σχολείο
- Σχέσεις με άλλα παιδιά
- Οικογένεια
- Ενδιαφέροντα
- Συναίσθημα και διάθεση
- Αυτοεικόνα
- Φόβοι και ανησυχίες

- Φαντασιώσεις και όνειρα
- Μελλοντικά σχέδια
- Ψυχοσωματικά συμπτώματα.

ΣΥΝΟΨΙΖΟΝΤΑΣ

Η συνέντευξη αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ψυχολογικής αξιολόγησης παιδιών και εφήβων που έχουν παραπεμφθεί για μαθησιακά προβλήματα ή γνωστικά προβλήματα. Παρέχει πληροφορίες που επιτρέπουν στον ψυχολόγο να κατανοήσει και να ερμηνεύσει καλύτερα τα αποτελέσματα από ένα τεστ νοημοσύνης και να εντοπίσει άλλα πιθανά προβλήματα στην ψυχολογική λειτουργία και στην προσαρμογή του παιδιού.

Η συνέντευξη με τους γονείς προσφέρει στον ψυχολόγο μια εικόνα για τον τρόπο λειτουργίας του παιδιού και τον καθοδηγεί στην επιλογή των ανάλογων τεστς για την διερεύνηση αυτής της υπόθεσης.

Παράλληλα, η παρατήρηση της λεκτικής και μη λεκτικής συμπεριφοράς του παιδιού και των γονέων του κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων δίνει χρήσιμες πληροφορίες στον ψυχολόγο για την λειτουργία του παιδιού και της οικογένειας και την δυνατότητά τους να συνεργαστούν περαιτέρω με τον ψυχολόγο.

Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ

Η αξιολόγηση ενός περιστατικού ολοκληρώνεται με τη συγγραφή της ψυχολογικής έκθεσης.

Η ψυχολογική έκθεση αποτελεί τη σύνθεση των πληροφοριών που έχουν συλλεγεί από την χορήγηση του τεστ, από την κλινική συνέντευξη, την παρατήρηση της συμπεριφοράς του παιδιού κλπ. Ένας βασικός σκοπός της ψυχολογικής έκθεσης είναι να δώσει πληροφορίες σχετικά με τα αποτελέσματα της αξιολόγησης στην πηγή της παραπομπής και στα άμεσα ενδιαφερόμενα άτομα.. Έτσι η ψυχολογική έκθεση δίνεται στους γονείς αλλά κοινοποιείται και στο άτομο το οποίο παρέπεμψε το παιδί π.χ. στον παιδίατρο, στον εκπαιδευτικό κλπ. Αντίγραφο της ψυχολογικής έκθεσης πρέπει επίσης να παραμείνει στο αρχείο του φορέα όπου έγινε η αξιολόγηση .

ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ ΜΙΑΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

Η ψυχολογική έκθεση ξεκινά με την καταγραφή ορισμένων βασικών πληροφοριών, οι σημαντικότερες από τις οποίες είναι:

- Ονοματεπώνυμο του παιδιού
- Ημερομηνία εξέτασης
- Ημερομηνία γέννησης
- Χρονολογική ηλικία
- Ημερομηνία συγγραφής της έκθεσης
- Σχολική τάξη που παρακολουθεί το παιδί

Μέσα συλλογής πληροφοριών

Στη συνέχεια αναφέρονται τα τεστ που χορηγήθηκαν στο παιδί, καθώς και οι άλλες μέθοδοι συλλογής πληροφοριών για παράδειγμα συνέντευξη με γονείς, παιδί, εκπαιδευτικό, παρατήρηση κλπ. Αναγράφονται με λεπτομέρεια η βαθμολογίες που συγκέντρωσε το παιδί στις κλίμακες αυτές και εξηγήσεις τις ψυχολόγου πάνω σ' αυτές. (βλ. Παράδειγμα ψυχολογικής έκθεσης)

ΑΙΤΙΑ ΠΑΡΑΠΟΜΠΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Το κείμενο της ψυχολογικής έκθεσης ξεκινά με μια περιγραφή της αιτίας παραπομπής του παιδιού σε ψυχολογική υπηρεσία. Σ' αυτό το σημείο παρουσιάζεται και η άποψη

των ατόμων που κάνουν την παραπομπή (γονέα, παιδίατρο, δασκάλου) καθώς και άλλων φορέων που έχουν αξιολογήσει το παιδί στο παρελθόν.

Η αιτία της παραπομπής καθοδηγεί τον ψυχολόγο στον εντοπισμό των τομέων που θα αξιολογήσει καθώς και ποια αξιολογητική μέθοδο θα ακολουθήσει. Τα στοιχεία της λοιπόν πρέπει να είναι καταγραμμένα με σαφήνεια.

ΚΛΙΝΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Οι πληροφορίες που συλλέγονται από τις συνεντεύξεις με τους γονείς, το παιδί και τον εκπαιδευτικό (όπως αναλύσαμε και παραπάνω) και κάθε πληροφορία από προηγούμενη ψυχολογική, σχολική ή ιατρική έκθεση παραθέτονται με την σειρά στην συνέχεια της ψυχολογικής έκθεσης.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Σ' αυτήν την ενότητα περιλαμβάνονται στοιχεία από την παρατήρηση του παιδιού και της συμπεριφοράς του κατά την διάρκεια της ψυχολογικής αξιολόγησης. Οι πληροφορίες αυτές βοηθούν στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων των τεστ και ορισμένες φορές παίζουν καθοριστικό ρόλο στον εντοπισμό προβλημάτων που υποβόσκουν. Ορισμένες από τις παρατηρήσεις που περιλαμβάνονται στην ψυχολογική έκθεση είναι :

- ✓ Φυσική εμφάνιση
- ✓ Ποιότητα της ομιλίας
- ✓ Συναισθηματική διάθεση και συναίσθημα
- ✓ Ποιότητα της αλληλεπίδρασης του παιδιού με τους γονείς και τον ψυχολόγο και
- ✓

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ

Στην ενότητα αυτή περιγράφονται τα αποτελέσματα από την αξιολόγηση της νοημοσύνης του παιδιού. Το τεστ που χρησιμοποιείται συνήθως για την αξιολόγηση της νοημοσύνης των παιδιών σχολικής ηλικίας είναι το WISC-III που αναφέρθηκε και προηγουμένως. Ο εξεταστής θα πρέπει να αναφέρει τα αποτελέσματα αναλύοντάς και ερμηνεύοντας τα με τον δέοντα τρόπο ανάλυσης και ερμηνείας.

Στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων θα πρέπει να περιγράφεται το επίπεδο της νοητικής λειτουργίας του παιδιού βάσει του γενικού δείκτη νοημοσύνης, το επίπεδο της λεκτικής και της πρακτικής νοημοσύνης του παιδιού και η ερμηνεία μιας πιθανής, στατιστικά σημαντικής, διαφοράς ανάμεσα στους δύο δείκτες, η περιγραφή των

δυνατών και των αδύνατων , από γνωστική άποψη , σημείων στην επίδοση του παιδιού. Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων θα μπορούσε να εμπλουτιστεί με κάποια παραδείγματα χαρακτηριστικών απαντήσεων του παιδιού που εξηγούν την ερμηνεία των αποτελεσμάτων.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΑΠΟ ΑΛΛΕΣ ΚΛΙΜΑΚΕΣ

Ακολουθεί η παρουσίαση των αποτελεσμάτων από άλλες κλίμακες και τεστ. Τα αποτελέσματα είναι χρήσιμο να δίνονται με περιγραφικό τρόπο έτσι ώστε να γίνονται περισσότερο σαφή τα προβλήματα του παιδιού.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΟΤΕΡΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

Τελειώνοντας τα πορίσματα της αξιολόγησης γίνεται μια σύνοψη των βασικών ευρημάτων που συμβάλλουν στην τελική διάγνωση.

ΚΛΙΝΙΚΗ ΔΙΑΓΝΩΣΗ

Η κλινική διάγνωση στηρίζεται στη σύνθεση των πληροφοριών που έχουν συλλεγεί τόσο από την χορήγηση των τεστ όσο και από την παρατήρηση, την συνέντευξη και την κλινική εξέταση.

Υπάρχουν διαγνωστικά εγχειρίδια που βοηθούν στη διαδικασία της κλινικής διάγνωσης. Επίσης, διεθνής και ξένη βιβλιογραφία μπορεί να βοηθήσει τον ψυχολόγο στην τελική διάγνωση των παιδιών με δυσλεξία ή μαθησιακές δυσκολίες.

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η ψυχολογική έκθεση ολοκληρώνεται με τις συμβουλευτικές προτάσεις του ψυχολόγου. Ο ψυχολόγος πρέπει να στηριχθεί στα δυνατά σημεία του μαθητή για να αντιμετωπισθούν τα αδύνατα. Οι προτάσεις του πρέπει να έχουν σαφήνεια όσον αφορά ποιός θα κάνει παρέμβαση (εργοθεραπευτής, ψυχολόγος, λογοθεραπευτής ,ειδικός παιδαγωγός) , πόσο συχνές πρέπει να είναι οι συνεδρίες και σε πόσο διάστημα προτείνεται η επανεξέταση. Επίσης θα πρέπει ο ψυχολόγος σ' αυτήν την ενότητα να παραπέμπει τον μαθητή, αν και εφόσον αυτό ενδείκνυται, για περαιτέρω εξετάσεις από άλλες ειδικότητες.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

Οι γονείς του Κώστα, ζήτησαν να εξετάσει το παιδί ψυχολόγος γιατί συναντά σοβαρές δυσκολίες στο σχολείο και έχει διάσπαση προσοχής.

Στις 29-5-2003 έγινε η συνάντηση με την ψυχολόγο. Ο Κώστας φοιτά στη ΣΤ Δημοτικού σχολείου Καλλιθέας και είναι 11 χρονών και 8 μηνών (Ημερομηνία γέννησης 8 Σεπτεμβρίου 1992).

Μέσα συλλογής πληροφοριών

- Συνέντευξη με γονείς
- Συνέντευξη με το παιδί
- Ελληνική κλίμακα νοημοσύνης WISC-III
- Εκτίμηση των μαθησιακών δεξιοτήτων του παιδιού

Οι γονείς ανέφεραν ότι είχε προβλήματα σε όλα τα μαθήματα και ότι δεν είχε την υπομονή και την ικανότητα να συγκεντρωθεί είτε στο παιχνίδι είτε στο διάβασμα. Ανέφεραν χαρακτηριστικά ότι έχει κάποιες «αναλαμπές» υπομονής και επιμονής όταν μια δραστηριότητα τον ενδιαφέρει, όπως είναι η ζωγραφική, η συναρμολόγηση παιχνιδιών κλπ. Γενικά οι σχέσεις ανάμεσα στη οικογένεια διαφαίνονται αρμονικές. Το μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο της οικογένειας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί από μέτριο προς υψηλό. Οι γονείς αφιερώνουν αρκετό χρόνο στον Κ. που δεν αφορά μόνο την μελέτη του αλλά και την ψυχαγωγία του.

Ο Κώστας είναι ένα πολύ συμπαθητικό και κοινωνικό αγόρι, που χαμογελά εύκολα και κάνει καλή κοινωνική επαφή. Συζητήσαμε λίγο για θέματα που του αρέσουν όπως η μπάλα, οι βόλτες με το ποδήλατο και τα απογεύματα με τους φίλους του. Ο Κ. απέφυγε να μου μιλήσει για προβλήματα στο σχολείο. Η απάντηση του στην ερώτηση « πως τα πας στο σχολείο? » ήταν « ε, δεν τα πάω και τόσο καλά », δείχνει ότι συνειδητοποιεί τις δυσκολίες του. Ανέφερε καλές σχέσεις με τους γονείς του και τον αδερφό του και μου περιέγραψε ευχάριστες εμπειρίες οικογενειακής ζωής... « Πηγαίνουμε όλοι μαζί σινεμά και αγοράζουμε ποπ κορν... ».

Κατά την διάρκεια της εξέτασης έδειξε μια πολύ καλή ικανότητα να συγκεντρωθεί στις πρακτικές ερωτήσεις αλλά μεγάλη αδυναμία συγκέντρωσης στις λεκτικές υποκλίμακες. Σ' αυτές τις υποκλίμακες απαντούσε παρορμητικά, χωρίς να σκέφτεται, ενώ στις δοκιμασίες των πρακτικών υποκλιμάκων εργαζόταν με στρατηγικό τρόπο, με προσοχή

και επιμονή. Γενικά όταν δεν ήξερε κάποια απάντηση , έμοιαζε πολύ απογοητευμένος και μόνο όταν η εξετάστρια τον επιβράβευε , συγκεντρωνόταν και προσπαθούσε περισσότερο.

Ο λεκτικός του δείκτης τον τοποθετεί στο επίπεδο της οριακής νοημοσύνης (IQ : 72) ενώ η επίδοσή του στις πρακτικές ερωτήσεις του δίνει ένα πρακτικό δείκτη στα ανώτερα φυσιολογικά επίπεδα (IQ:114) . Ο γενικός δείκτης νοημοσύνης είναι στα φυσιολογικά επίπεδα (IQ : 90) . Η διαφορά μεταξύ του πρακτικού και του λεκτικού δείκτη είναι πολύ σημαντική (42 σημεία πρακτικός > λεκτικός) .

Στις λεκτικές κλίμακες ο Κ. Λειτουργεί σαφώς κάτω από το μέσο όρο. Η καλύτερη επίδοση του ήταν στις ερωτήσεις που εξετάζουν την ικανότητα του παιδιού να λύσει προβλήματα αριθμητικής, καθώς και στις ερωτήσεις που εξετάζουν την ικανότητα του να χρησιμοποιήσει την λογική του κρίση για να λύσει προβλήματα κοινωνικής φύσης. Ο Κ. συνάντησε μεγάλη δυσκολία στις ερωτήσεις που εξετάζουν τις γνώσεις (πληροφορίες) και την ικανότητά του να δίνει ορισμούς λέξεων (Λεξιλόγιο). Η επίδοσή του στις πρακτικές ερωτήσεις, ήταν γύρω και πάνω από το μέσον όρο. Η καλύτερη του επίδοση ήταν στις ερωτήσεις που εξετάζουν την ικανότητά του να φτιάξει με κύβους ένα αφηρημένο γεωμετρικό σχέδιο.(Σχέδια με κύβους), στις ερωτήσεις που εξετάζουν την ικανότητά του να συναρμολογήσει κομμάτια και να φτιάξει έτσι απλά αντικείμενα(Συναρμολόγηση αντικειμένων) και στις ερωτήσεις που εξετάζουν την ικανότητά του να βρει ποιο στοιχείο λείπει από την εικόνα ενός αντικειμένου (Συμπλήρωση εικόνων) . Η χαμηλότερη επίδοσή του ήταν στις ερωτήσεις που εξετάζουν την ικανότητά του να βάλει σε λογική σειρά εικόνες που αποτελούν μια απλή ιστορία.(Σειροθέτηση εικόνων). Είχε , δηλαδή , δυσκολία να κατανοήσει την γενική ιδέα της ιστορίας . Γενικά η επίδοση του Κ. Στις πρακτικές ερωτήσεις δείχνει ότι έχει την ικανότητα να αναλύσει και να συνδέσει ένα οπτικό ερέθισμα , να χρησιμοποιήσει λογική κρίση και να λύσει προβλήματα αντίληψης και να οργανώσει ερεθίσματα αντίληψης Στην εξέταση των μαθησιακών του ικανοτήτων ο Κ. Είχε αρκετά ανομοιογενή επίδοση . Διάβαζε από το βιβλίο της Γλώσσας της τάξης του σχετικά γρήγορα και διόρθωνε μόνος του τα λάθη του. Στην αντιγραφή , στην ορθογραφία και στη γραφή ελεύθερου κειμένου εκτός από βασικά ορθογραφικά λάθη (πχ. παίζο , η τάξεις κλπ) , το γραπτό του παρουσίαζε μουντζαλιές , κακό γραφικό χαρακτήρα, παράλειψη τόνων, παραλείψεις μικρών λέξεων (με, στο κλπ) , κακή χρήση των σημείων στίξης και δυσκολίες στη γραφή ολοκληρωμένων συντακτικά προτάσεων που να φέρουν ένα νόημα. Στην αριθμητική έδειξε πλήρη αδυναμία να κάνει πολλαπλασιασμό και διαίρεση και να λύσει προβλήματα από το βιβλίο της τάξης του.

Τα αποτελέσματα των τεστ και των λοιπών αξιολογήσεων δείχνουν ότι ο Κ. έχει μια συγκροτημένη προσωπικότητα και απολαμβάνει τη ζωή του πέρα από το σχολείο. Έχει, σύμφωνα με το τεστ φυσιολογική νοημοσύνη με μεγάλη διαφορά μεταξύ της επίδοσης του στο λεκτικό και στον πρακτικό τομέα. Πιθανότατα να υπάρχει ένα υποβόσκον πρόβλημα λόγου και γι' αυτό κρίνεται απαραίτητη η εκτίμησή του από ένα λογοπεδικό. Θα ήταν επίσης απαραίτητο ο Κ. να βοηθηθεί με μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας που να επικεντρώνονται στους τομείς που υστερεί.

ΠΗΓΕΣ

- Μέλλον, Ρ.** (1998). Ψυχοδιαγνωστικές Μέθοδοι , Αθήνα,:Ελληνικά Γράμματα
- Μόττη-Στεφανίδη,Φ.** (1999). Αξιολόγηση της νοημοσύνης παιδιών σχολικής ηλικίας και εφήβων (Εγχειρίδιο για ψυχολόγους).Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ρούσσου Α.**,(Επιστημονική Επιμέλεια) (2002). Θέματα ψυχομετρίας στην Κλινική Πράξη και Έρευνα , Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Σταλίκας,Α.,Τριλίβα,Σ.,Ρούσση,Π.** (2002). Τα Ψυχομετρικά Εργαλεία στην Ελλάδα,Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ «ΣΤΕΡΕΙΣ»

ΙΔΡΥΜΑ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ «ΠΑΜΜΑΚΑΡΙΣΤΟΣ»
ΝΕΑ ΜΑΚΡΗ: Λ. Μαραθώνος 1, 19005, ΑΤΤΙΚΗ
Τηλ. 2294091206
Fax. 2294091407
e-mail: pamakar@internet.gr

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΓΟΝΕΩΝ , ΚΗΔΕΜΟΝΩΝ & ΦΙΛΩΝ ΑμεΑ «Το Εργαστήρι»
ΑΘΗΝΑ: Τριβωνιανού & Αγίου Όρους 46, 13341, Άνω Λιόσια
Τηλ. 2102484541-2
Fax. 2102484540
e-mail: ergastiri@ath.forthnet.gr

ΚΕΝΤΡΟ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: Κολοτούρου 14, 55132, Καλαμαριά
Τηλ. 2310453107-2310488301
Fax. 2310481656
e-mail: Keathe@otenet.gr

ΚΕΝΤΡΟ ΕΙΔΙΚΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ «ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ»
ΚΡΗΤΗ: Ν. Αλικαρνασός, Ηράκλειο
Σταθμός Α.Τ. Ο.Τ.Ε.
Τηλ. 2810344094
Fax. 2810344094
e-mail: zoodohos@otenet.gr